

# FATİH SULTAN MEHMED'İN HUSUSİ KÜTÜPHANESİ ve KİTABLARI

İSMAİL BAYKAL

İstanbul Belediye Müzeleri Müdürtü

Fatih II. Sultan Mehmed'i hangi cepheden tetkik edersek edelim, her sahada ele aldığı mevzu ve bilhassa ilim ve san'ata karşı gösterdiği alâka cidden bir mükemmeliyyet arzeder.

İlmî sahadaki görüşünü, ilim ve san'ata bağlılığının derinlik ve azametini anlamak için, onun hususî kütüphanesinde kendisi için toplanmış, istinsah olunup yazılmış, tezhib ve teclid edilmiş kitaplarını tetkik etmek kâfidir.

Bu kitaplar, zamanla öteye beriye ve bir kısmı da şehir kütüphanelerine dağılmış bir vaziyettedir.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra Edirne'ye Manisa'dan getirdiği hususî kütüphanesini önce İstanbul'da Eski Saraya ve bil'ahara Yeni Saraya nakletmiş ve bundan hariç şehirde, muhtelif yerlerde kütüphaneler kurmuştur. <sup>1</sup> Ve hatta bu arada yeniden tesis etmiş

Evvelemirde Fatih'in Sarayı kütüphanesine aid kitapları üç kısma ayırarak tetkik etmek daha uygun olacaktır.

1 — Fatih için doğrudan doğruya istinsah edilip tezhib ve teclid edilen eserler,

2 — Kendine hediye eserler,

3 — Satın alınmış kitaplar.

olduğu Enderun Mektebi odalarında da birer kütüphane vücuda getirdiğini zikredebiliriz <sup>2</sup>.

Bu gün yirmi binden ziyade kıymetli yazma eseri içinde taşıyan Topkapı Sarayı kütüphanelerinin muhtelif bölümlerinde, Fatih'in hususî kütüphanesine aid bu üç kısımdan yüzlerce eser mevcuttur. Bunlar arasında en mevsukları, mütalâası veyahud hazinesi için yazıldığı, kayıtları bulunan muhtelif ilim şubelerine aid metinlerdir.

Bu eserler nakli ve aklî ilim bakımından ne kadar değerli ise, san'at bakımından da okadar ehemmiyetlidir. Zira kitaplarının tezhib ve cildleri devrinin san'atına mahsus tip ve deseni olduğu gibi göstermektedir.

Tetkikimizden anlaşıldığına göre, bu kitapların hepsi oğlu, II. Sultan Bayazıd'a intikal etmiş ve o da el yazısıyla bunlara kitapların ismini yazmış; baş ve sonlarını mühürlemiştir. Ve devirler geçtikçe bu kitaplar torunları eline geçmiş, onlar da, ya kendi kurdukları kütüphaneye koymuşlar veyahud muhtelif kütüphanelere yeniden vakfetmişlerdir.

Bu tetkikimizi tevsik edecek vesailer mevcut. Bu gün Enderun Kütüphanesi veyahud Ahmedî Salis Kütüphanesi adını taşıyan ve Topkapı Sarayı'nın üçüncü meydanında kurulmuş bulunan bu kütüphanede mevcut dört binden fazla eserin bir kısmı Fatih'in hususî kütüphanesine aid olan kitaplardır. Çünkü bunlar vakfiyesinde de belirtildiği üzere Hazin-e-i Hümayun'dan getirilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in Sarayda kütüphanesinin yerini ararsak, hiç şühesiz bunun Hazin-e-i Hümayun'un bir kısmı olduğunu görürüz. Zira Fatih'in, murassa eşyadan ziyade

<sup>1</sup> Sayın Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Fatih Külliyesi adlı eserinden, Sa. 51-54, 1954.

<sup>2</sup> Topkapı Sarayı Müzesi, Yeni Kütüphane'de Koğuşlar Kütüphanesi namıyla bir kütüphane mevcuttur ki, bahsettiğimiz Enderun Mektebi kitaplarını ihtiva etmektedir.

de kıymet verdiği kitaplarını H a z i n e-i H ü m a y u n'da sakladığı sonucuna varmış bulunuyoruz.

Şu halde sarayda aradığımız F a t i h'in Kütüphanesi hiç şüphesiz H a z i n e-i H ü m a y u n'a bağlıdır.

Bu iddiamızı tevsik eder mahiyetteki yazıları, *Enderun Kütüphanesi Vakfiyesi*'nden <sup>3</sup> birlikte tetkik edelim.

Aynen : Zuhur-ı Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'denberu Sarayı c e d i d-i S u l t a n i'de <sup>4</sup> gerek temellük ve iştirah ve gerek H a z i n e-i S u l t a n i'de <sup>5</sup> ithafına icira olunan bi-nihaye münekkah, ve mühezzeb ve müşerrez ve müzehheb kitab mevzu dolab cem ve istişhab ve her biri kadri'l-kıymetde bir gevher-i nâyâb olub lâkin erbâb-ı kabiliyet ve istihâl tedavül ve istismaline mahal bulmamak bu denlû nüsha-i celile ve kütüb-i nefise dolablar zevayasında gubar-beste-i nisyan ve tume-i suse ve didan olub Salâtin-i salife-i Osmaniyye binay-i mesacid ve cevami ve inşay-i meabid-i savami gibi hayrat-ü bakiyyeti'l-berekât tedarikine sarf-ı hulâsa-i evkat ve enva-i meberrattan *zud-ı rah ve meud* olacak nice sadakat-ı cariiye ve hasenat-ı bakiye tettebbüüne hasr-i müddet-i hayat itmişler iken adem-i hulûl-i vakt-i merhundan naşi kendü Hazane-i tevarüslerinde meknuz olan bunca kütübü azizeti'l-vüعودun bi-hude telef-ü ziyân mülâhaza ve mücaveret günc-i tatilden muhafaza idemeyüb ilâ-yevmina haza medayik-i sücûn terkü techülde mahbus ve mütalâasına arzumend-i ruhsat ve metavisinden intifaa hasret olan müsteiddan ve müstefizan me'yus olarak amme-i Mülûk-i islâmiyyenin cem-i *üşür-i mişerine* kadir olamadıkları bu denlû rey-i bihude peygüle-i men'u diriğde zayi olduğu reva-daşte-i tab-ı Hümayun-i keramet-makrun olmayub derun-ı S a r a y-ı H ü m a y u n'da bir darü'l-kütüb bina ve inşaa ve kütüb-ü

mezbure anda vaz ve iva olunması ilham-ı hudavend-i kadir ile karar-dade-i tab-ı feyiz-pezirleri olmağla Hasoda <sup>6</sup> meyanesinde mühendiskâri-i tab-ı Hümayunlariyle âli kütüphane bünyadına hitam ve her fennün kütübü müfrez ve mümtaz olmak üzere derununa vazolunmak emrine nizam verilüb.... ilâ demektedir.

Ve yine bu hususa dair, *Enderun M e k t e b i*'nde yetişip Silâhdar-ı Şehriyariliğe kadar yükselmiş olan F i n d ı k l ı l ı M e h m e d A ğ a, tarihinin *Nusretname* adlı 3. cildinde <sup>7</sup> şunları yazar.

Aynen : "Padişah Hazretleri iç halkının <sup>8</sup> ilme rağbetleri dahi ziyade olmak ve İç H a z i n e <sup>9</sup> ve H a s o d a <sup>10</sup> H a z i n e s i <sup>11</sup> ve H a r e m - i Ş e r i f ' t e <sup>12</sup> bulunan kütüb-i nefise anda mahfuz durmak fikriyle Saray-ı Hümayunları içinde kârgir musanna kütüphane bina buyurulması murad-ı Hümayunları olmağın... ilâ" demektedir.

Bu canlı vesikalardan başka şimdi Topkapı Sarayı Müzesi Yeni Kütüphanesi adındaki kitaplarda mevcut üç binden fazla eser arasında, 632 adet gayr-i islâmî matbu kitab bulunuyor ki, bunların da bir kısmı F a t i h'in kitaplarından olduğuna şüphe edilemez. Nitekim bu kitaplar II. S u l t a n A b d ü l H a m i d tarafından H a z i n e - i H ü m a y u n'dan aldırılarak Y ı l d ı z S a r a -

<sup>3</sup> Bahsi geçen bu H a s o d a, kütüphanenin yanında IV. S u l t a n M u r a d'ın yaptırmış olduğu H a s o d a'dır ki 1272 de yıktırılarak Saray bugünkü halini almıştır.

<sup>4</sup> Topkapı Sarayı Müzesi E. Hazine Kütüphanesi No. 1413, yazma nüsha.

<sup>5</sup> Sarayın içinde Enderun kısmında bulunanların hepsine iç halkı denilirdi.

<sup>6</sup> Hazine-i Hümayun.

<sup>7</sup> E m a n a t - ı M ü b a r e k e H a z i n e s i buna aynı zamanda S i l â h d a r H a z i n e s i de denilirdi.

<sup>8</sup> Harem-i Hümayun'da külliyetli kitab bulunduğu, bunlardan bir kısmı, harem dairesindeki I. S u l t a n A h m e d K ü t ü p h a n e s i i adıyla mevcut daireden ahndığı anlaşılmaktadır.

<sup>3</sup> Topkapı Sarayı Müzesi, Yeni Kütüphanesi yeni gelenler, No. 147. Vakfiyenin aslı.

<sup>4</sup> Topkapı Sarayı.

<sup>5</sup> H a z i n e - i H ü m a y u n.

y'ında kurduğu hususî kütüphanesine vaz edilip bir tipte cild yaptırılmak suretiyle, uzun yıllar saklanmış, meşrutiyetin ilânından sonra H a z i n e-i H ü m a y u n'dan alınan diğer murassa eşya ile birlikte Topkapı Sarayı'na getirilmişti.

Diğer bir vesikadan da anlaşıldığına göre zamanında ittihaz edilen usulle bir çok kitabın, okunmak için alınıp geriye iade edilmediği veyahud satılıp ziyaa uğradığı, III. Sultan Selim'e arz edilerek alınan bir *Hatt-ı Hümayun*'la önlendiğini görmekteyiz <sup>12</sup>.

Silâhdar-ı Şehriyârî Seyyid Abdullah A ğ a'nın kitaplara dair olan bu arizadan bir kaç satırını birlikte tetkik edelim.

Aynen : "Asr-ı Sultan Hamid Hanî'de (I. Abdülhamid) İsmail Paşa merhumun Snkâtıblığı evanında Kütüphane-i Cedîd-i <sup>13</sup> Sultanîye vaz için kütüb-i merkumeden nice nüsha-i nadirü'l-vüعودu intihab ve ifraz ve kütüphane-i Cedîd-i Sultanîye vaz' buyurmalarıyle rabta-i evcele halel tarî olub Paşa-yı merhumun ahlaflı dahi iltizam-ı defter ve hıfz-u hıraseti hususlarında i'maz ve ihmal birle teslim ve tesellümleri suret-i muvazaada bir emr-i itibarî olarak bir kaç sene dahi mürur eyleyüb bu def'a çırağ olan <sup>14</sup> Kâti büs-sırris-sultanî Boluvî İbrahim Efendi dahi *hatt-ı Arab ile mastur bir mikdar ke-*

*birü'l-hacim kitap almış bunlar dahi Hazine-i Hümayun tarafına teslim ve fîruht olursa dolablar tahliye olunurdu, deyu sevk eyleyüb bu re'y-i na-savab ile bir miktar fîruht olunduğu gibi D a i r e-i H ü m a y u n'da ve taşrada <sup>15</sup> yedinde memhur-i Sultanî emanet kitab olanlar bilâ-tehaşi Hazine-i Hümayun'dan aldım diyerek ihraç ve ibraz eyleyüb bu sebebler ile elinde vakıf kitabı olanlar vermeyüb çok kitap zayı ve telef ve tetavül-i eyad ile karin-i izmihlâl olub..... ilâ) denilmektedir.*

Hiç şüphe götürmez ki, F a t i h'in yüzlerce yazma ve hasma eserinden mühim bir kısmı muhtelif kütüphanelere vakfedilmiş bulunmakla beraber, bir çoklarının da yerli ve yabancı elere geçtiği muhakkaktır. Hatta bu eserlerden on bir tanesi K a h i r e'de D a r ü l-K ü t ü b i'l-M i s r i y e de görülmiştir <sup>16</sup>.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bu gün F a t i h'in hususî kütüphanesine aid kitaplar yalnız F a t i h C a m i'i içinde kendi adını taşıyan kütüphanede değil, bütün kütüphanelerimize dağılmış bir haldedir <sup>17</sup>. Bunlar tarandıkça bir çoğu bulunmaktadır. Ve daha da çoklarının bulunacağına muhakkak nazariyle bakılabilir.

<sup>15</sup> Saray kapısı dışından itibaren her hangi bir semte taşra tâbir olunur.

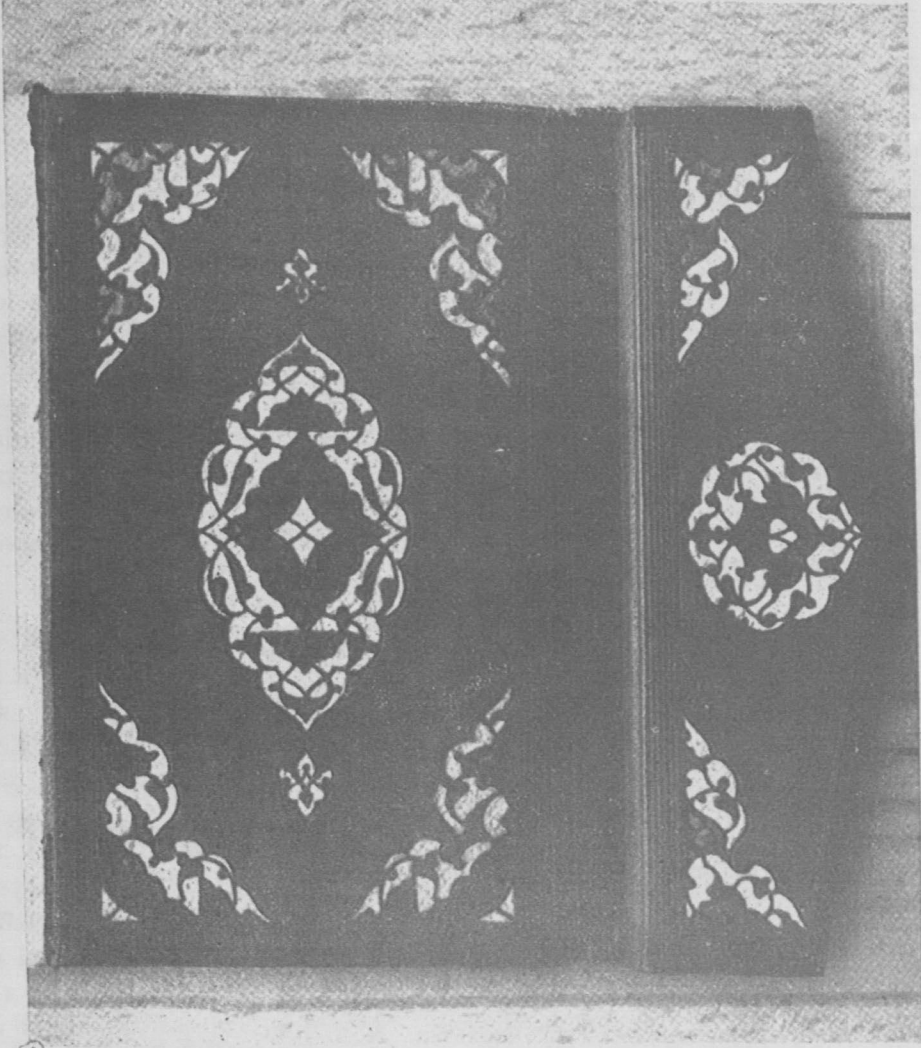
<sup>16</sup> Sayın Prof. Dr. S ü h e y l Ü n v e r bizzat M i s i r'da görmüşlerdir.

<sup>17</sup> M o l l a G u r â n i tarafından yazdırılıp F a t i h'e hususî kütüphanesi için takdim edilen iki cild *tefsiri de güzel* cild ve tezhibli olarak şimdi A n k a r a D i l, T a r i h ve C o ğ r a f y a F a k ü l t e s i'nde bulunmaktadır. (Sayın S ü h e y l Ü n v e r'in notlarından).

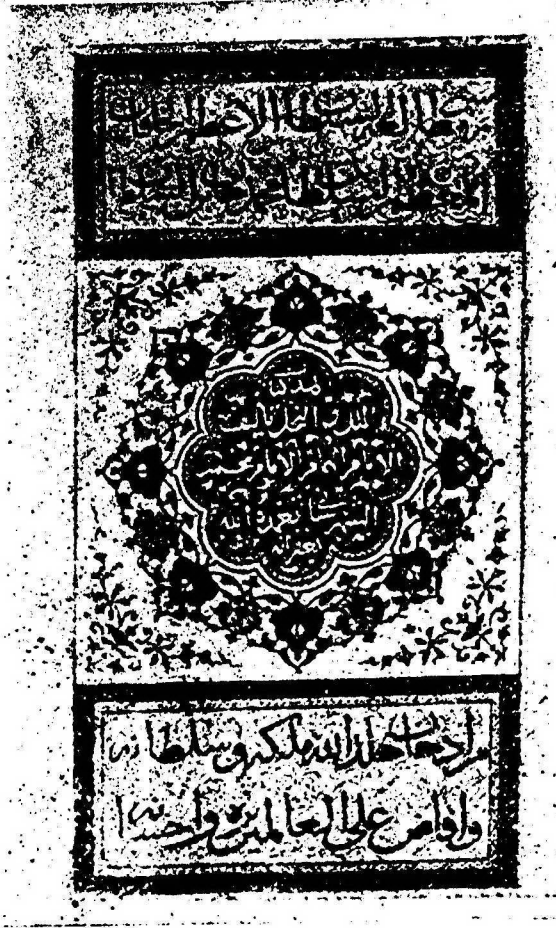
<sup>12</sup> Topkapı Sarayı Müzesi, yeni gelenler kütüphanesi No. 38, Revan Kütüphanesi eski defterinde.

<sup>13</sup> Enderun Kütüphanesi.

<sup>14</sup> Emekli.



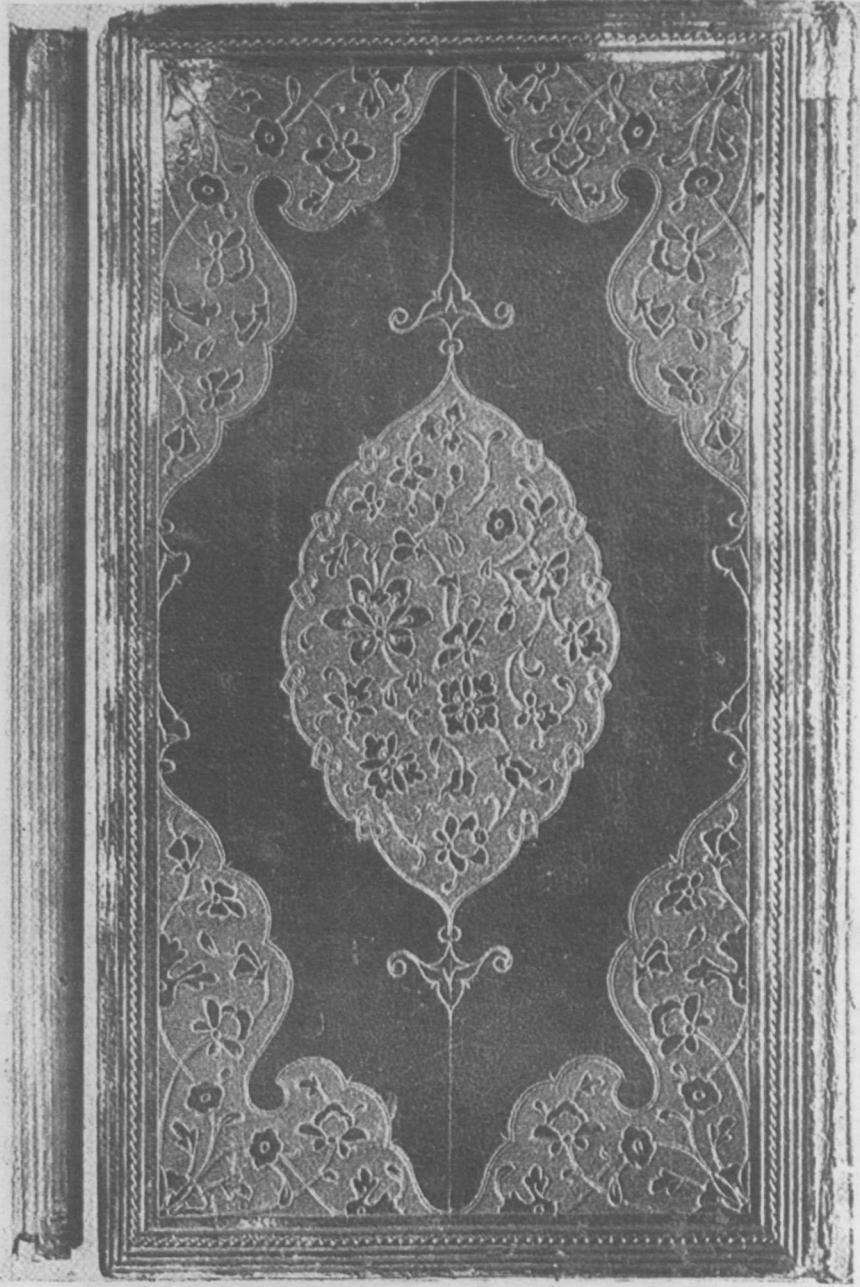
Res 4 — 3 No. lu resimde gösterilen tıp kitabı cildinin iç kısmı  
(Devrinin oyma tezyinatıdır.)



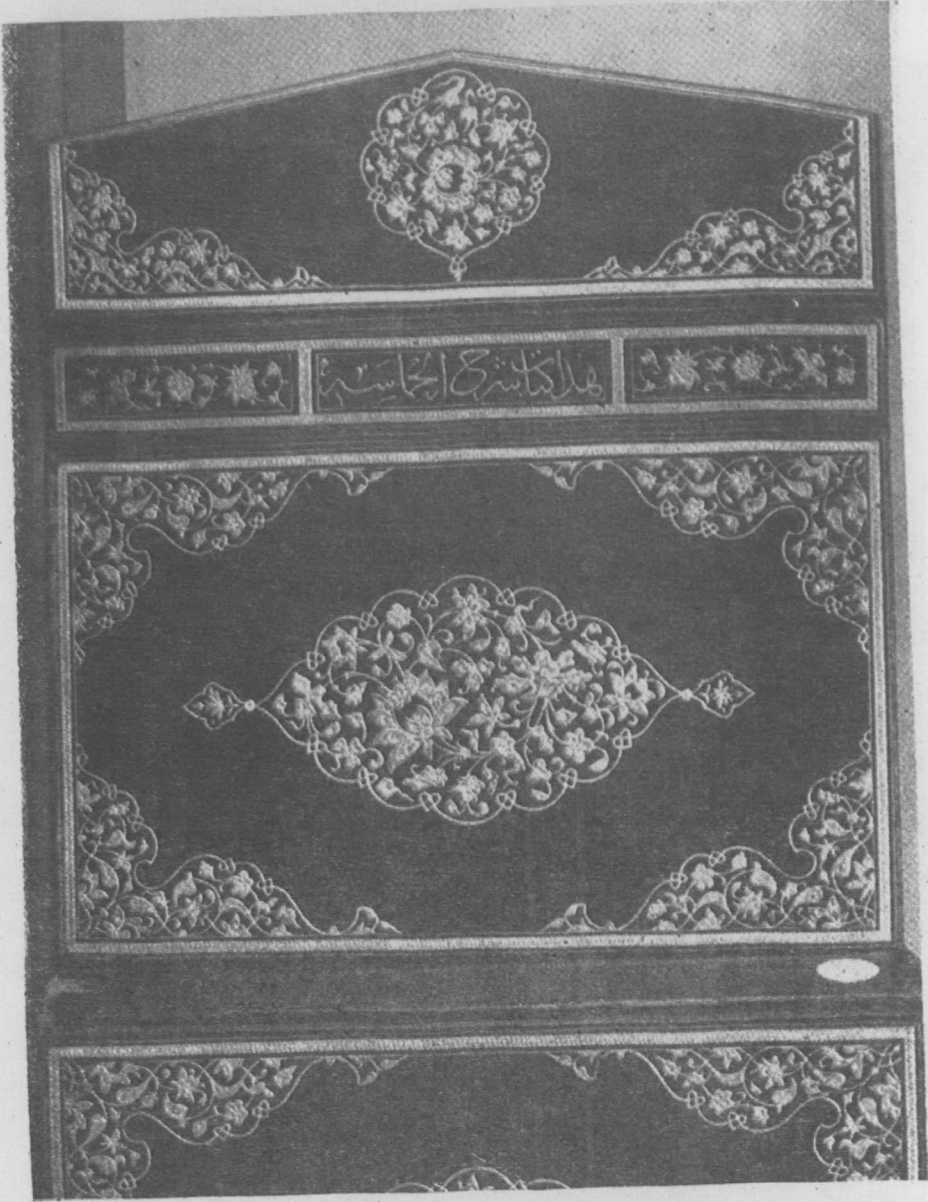
Res. 1 — Fatih için yazılmış El - Mîlîl ven - Nihâl'in cilt içi birinci sahifesi. (Köprülü kütüphanesi No. 857)



Res. 2 — Şeyh Abdülkadir'in Fatih için yazılan Delâilü'l-icaz'ın birinci sahifesi (Köprülü kütüphanesi No. 1419)



Res. 3 — Fatih için yazılan Hüseyn b. İshak'ın Tıbbıa ait bir eserinin cildi.  
(Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesi No. 1996)



Res. 5 — Fatih için yazılan Şerhu'l-Hamase'nin cildi (Topkapı Sarayı Müzesi kütüphanesi No. 706)